

0806

A MAGYAR HÍRLAP HÉTVEGI MELLÉKLETE
2016. AUGUSZTUS 6.
SZERKESZTETTE: PETÁN PÉTER
MŰVÉSZETI VEZETŐ: SALÁT ZALÁN PÉTER

C s ó k e d é n y e k

Babits Mihály: Sugár'

Hogy bomlanak, hogy hullanak
a fésük és gyűrűs csatok:
ha büszkén a tükör előtt
bontod villanyos hajzatod!
Úgy nyúlik karcsú két karod
a válladtól a fürtödíg,
mint antik kancsó két füle
ha könnyed ívben fölszökik.

Ó kancsók kincse! drága kincs!
Kincsek kancsója! Csókedény!
Hozzád hasonló semmi sincs,
szent vággyal nézlek téged én!
Eleven kancsó! életé,
kiben a nagy elixir áll,
amelytől élő lesz a holt
s a köldus több lesz, mint király.

Hogyan dicsérjem termeted?
A pálmafák, a cédrusok,
az árboc és a liliom
az mind nem él, az nem mozog...
De benned minden izom él,
idegek, izmok és inak,
titkon mint rejtelmes habok
szélcsöndben is hullámlanak.

Amerre jársz, a levegő
megkéjesül, megfinomúl
s miként dicsfény a szent köré
testedhez fényköddel borul.
Kályhában fellobog a láng,
falon az óra elakad,
ha büszkén a tükör előtt
kibontod élő derekad.

Hamu és homok

**Törékeny és szép, akár az életünk, húszezer éves a ma ismert
legfiatalabb természetes üveg**

A civilizált világ ma már elképzelhetetlen üvegtárgyak nélkül. Az üveg mindenféle emberi beavatkozás nélkül a Föld őskorában alakult ki, ott, ahol nyersanyagai, a homok, a szódá és a mész együtt fordultak elő. Ezek jellemző lelőhelyei pedig nem mások, mint a vulkánok voltak. Az üveg összetevői a hatalmas hőhatásra összeolvadtak, és lávaszerűen a földfelszínre ömlöttek. Ez az anyag nem más, mint a természetes üveg, amelyet obszidiánnak, láva- vagy achátüvegnek, vulkáni üvegnek is neveznek. Igen változatos színekben fordul elő, lehet kékes, zöldes, vöröses, szürke, barna vagy fekete. A ma ismert legfiatalabb természetes üveg húszezer éves, az izlandi vulkánokból származik. Az ősemberek szerszámai nagyrészt obszidiánból készültek.

Több legenda fűződik a mesterséges üvegyártás kezdetéhez. Vannak, akik úgy tartják, hogy a mai Palesztina területén a zsidók találták fel, úgy, hogy egy óriási erdőtűz után a hamu és a homok összeolvadásából üveghez jutottak. Mások a föníciaiaknak tulajdonítják az üvegtárgyak készítésének felfedezését. Egy ókori történetíró szerint egy nátron-szódát szállító föníciai hajó tengerészeti vihar elől menekülve kikötött, és a parton tüzet raktak. Edényei-

ket szódadarabokkal támasztották alá, ez az anyag aztán a tűzben, a parti homokkal összekeveredvén, üveggé olvadt.

A legújabb régészeti kutatások szerint az üveg első előfordulási területe Nyugat-Ázsia, Mezopotámia a Kr. e. 5. évezredben. Az itt talált üveg dísz tárgyak homokból, mészből és szódából készültek, színezésükre rezet és malachitot használtak. A Kr. e. 3. évezredben főleg kis figurákat készítettek üvegből, leginkább szkarabeuszformákat, ám arra nézvést kevés a bizonyíték, hogy Egyiptomban elterjedt lett volna az üvegyártás. Az Újbirodalom kialakulásakor azonban (Kr. e. 1540) III. Tutmózis fáraó ázsiai hódításai után, az onnan hozott üvegmunkások segítségével már nagyban üzték az üvegművességet, méghozzá a homokmag körüli formálás technikájával. Ennek lényege, hogy az edényalakot előbb homokos agyagból megmintázták, majd az üvegolvadékkal bevonták, amelyet fakéssel elsimitottak. Kihülés után az agyagmagot egyszerűen kiütötték az üvegszék közepéből. Ennek az eljárásnak nagy hátránya volt, hogy csak kisméretű illatszerek, balszamos edényeket tudtak vele készíteni.

A fúvópipa felfedezése jelentette az üvegyártás későbbi fejlődésének kulcsát, a Kr. e.

1. században. Megjegyzendő, hogy a fúvópipa szerkezete, alakja és mérete máig alig változott. Az üvegfúvással készített tárgyak fala vékonyabb és egyenletesebb lett. Igen rövid idő alatt kifejlődött Türosz, Szidon és Alexandria üvegyipara. Innen szállították Rómába az üveget, és így került ez az új technológia is a Római Birodalomba. Miután megépítették a római hutákat, ipari méretekben – természetesen itt ókori mennyiségekre kell gondolnunk – beindult a nagy szériájú üvegyártás. Leginkább folyadéktárolásra használható edényeket készítettek. A kezdetekkor az üvegek színesek voltak és nem átlátszók, a színtelenítéshez csak a Kr. u. 2. századtól fedezték fel a színtelenítő mangánt. Az üvegtárgyak felszínét igen változatos formákkal díszítették. Általában az úgynevezett relief borítást használták, így a sokféle bemélyedés és kidomborodás a praktikumon kívül vizuális élvezetben is részletethette az üveg használóit. A rómaiak mesteri módon fejlesztették tovább a relieftechnikát, megjelentek az úgynevezett cirkuszi serlegek. A főként kocsiversenyt vagy gladiátorharcot ábrázoló domborművekkel díszített formába fújt üvegtárgyak lehettek színesek vagy színtelenek, alakjuk pedig hengeres vagy félgömbös. A ró-

mai kor talán legjellegzetesebb üvegtárgya az emberfejet formázó Janus-palack volt.

A római üvegművesek ma is csodált díszítési technikája a cameo-üveg. Ennek meghatározó lényege, hogy a sötét üvegtestet fehér, folyékony üvegbe mártják, majd az ebből kiszilárdult külső réteget az alsóig lecsiszolják, aminek következtében a gondosan megtervezett díszítmény domborúan kiemelkedik a tárgy felszínén. Az így készült műrekek közül a British Múzeumban ma is megcsodálható a Barberini-váza.

A Római Birodalom bukása, mint az élet oly sok más területén, az üvegművészetben is hosszú szünet kezdetét jelentette. A kultúrában, amelybe természetesen beletartozik a művészet, az iparművészet, a technikai eszközök fejlesztése, több évszázadig mint ha megállt volna az idő. Egészen furcsa megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a Kr. u. 3. és 13. század közötti időszakból Európában alig maradtak fenn akkor készült üvegtárgyak. Csupán a Rajna-vidéki erdőkben felállított kemencékben olvasztottak erdőüveget – ez zöldes vagy sárgásbarna színű homok és fahamu keverékéből készített üveg volt.

folytatása a III. oldalon

Charles Frederick Ulrich: Muránói üvegfúvók, 1886, olaj fán, 66,4×53,7 cm
FORRÁS: THE METROPOLITAN MUSEUM OF ART

***Az üvegesek 1291-ben Murano szigetére költöztek át,
mert a velenceiek roppant módon féltek a tűzvésztől, és tűz nélkül
működő üveghutát még akkortájt sem ismertek***

Hamu és homok

folytatás az I. oldalról

A frank területeken hasonló módszerekkel állították elő az úgynevezett páfrányüveget. Aztán a Kr. u. 7–8. században következett az üvegyártás megújulása. Ennek központja a Charleroi és St. Cobain közötti La Thierache volt. Innen aztán mindenfelé vitték az üveget, főleg Angliába, Németalföldre és Skandináviába. Az észak-galli és Rajna-vidéki frank üveghuták mellől származtak azok az üvegszító mesterek, akik aztán Európa sok-sok országában létrehozták a kolostori üveghutákat. Itt kelyheket, henger alakú edényeket, függőlámpásokat és rátékekkel díszített üvegpalcokat gyártottak.

A velencei üvegyártást Torcello szigetén a Kr. u. 7. század elején bencés szerzetesek honosították meg. Az üvegművesek 1268-ra már nagyon szigorú szabállyal rendelkező céhet alkottak. Am hiába volt minden szigor, 1291-ben az üvegesek Murano szigetére költöztek át, mert a velenceiek roppant módon félték a tűzvesztést, és tűz nélkül működő üveghutát még akkortájt sem ismertek. Érdekes megvizsgálni a velencei üvegművesek által 1274-ben leírt, a mesterségüket és életüket meghatározó alapszabályokat. A Capitolare nevű szabálygyűjtemény a következő évszázadokban alapvetően meghatározta a velencei üvegyártást.

Az üvegeseknek megtiltották, hogy az államhatárokon kívül dolgozzanak, hogy technikákat és alapanyagokat juttassanak ki, és hogy bármi módon elősegítsék a vetélytárs üzemek létrejöttét. Az üvegesek társadalmi megbecsülése pontosan jelezte a társadalmi helyzetüket, munkájuk fontosságát különleges előjogaik is fémjelezték. Az üvegművesség lényegében belépőt jelentett valamiféle arisztokratikus, nemesi életformához. Velence 13. századi előretörése az üvegyártásban új korszakot jelentett a díszüveg és a táblaüveg gyártásában. A velenceiek víztiszta, fényes üvege szinte felkínálta magát a korszerű tükrök előállítására. Fémlapra rakott üvegtükröket már az ókorban is használtak ugyan, ám fém-ön-

fonsor bevonatú üvegtükröket először 1240-ben csináltak. Az eljárás a következő volt: öntöttek raktak márványlapra, az erre öntött higany az önt amalgámmá, foncsorrá oldotta. Erre szorították rá aztán az üveglapot, amelynek felületét az amalgám ezüstösen tükröző, rendkívül vékony réteggel vont be.

A velencei üvegművészet jellegzetes tárgyai 1450 után alakultak ki. Kezdetben a színes, többnyire a kobaltkék és a mangánlila üvegek vitték a primet, aranyozott és zománctésű díszítő elemekkel. Ezek általában portrék vagy körmenetek, felvonulások és Cupido-brázolások voltak.

A szódaüveg felfedezése hozta el a velencei üvegművészet új korszakát. A cristallonak is nevezett anyag – a név a hegyikristályra utal – barnás árnyalatú, átlátszó üveg. Szinteletlenül mangánt használtak készítésekor. A cristallo tárgyak vékony falúak, törekenyek voltak, azaz nem lehetett csiszolni és vésésekkel díszíteni azokat. Így többnyire melegen felcsavart üvegfonal és ennek különböző formái szolgálták ékítőményként.

A következő híres velencei üvegtárgyforma a filigrana vagy filigranato üveg. Ez melegen felhelyezett és beágyazott fonalas díszítésű tárgyat jelent. Velencében a 16. század elejétől kezdték gyártani, a fehér, ám némely esetben színes üvegfonalakat szintelen, átlátszó üvegen alkalmazták. Megsodort üvegszállrétegeket helyeztek egymásra úgy, hogy az ellentétes irányú szálak megfeleljenek egymásnak. Főként tálak, tárolóedények, vázák és serlegek készítésénél alkalmazták. Ezzel párhuzamosan a velenceiek csináltak féldrágaköveket, drágaköveket és porcelán utánzó üvegtárgyakat is. Ez lényegében nem az ő találmányuk volt, előszedték a régi egyiptomi és római achátot és kalcedont utánzó technikákat. A 15. századtól azonban előálltak egy új üvegtípussal. Az aventurin kvarc ásványt lemásolva réz-aventurin üveget is gyártottak.

Magyarországhoz legközelebb a díszüvegyártás Csehországban virágzott. Az itte-

ni üvegszítók az erdőüveg-előállítás utódaik voltak, és ebből a zöld üvegből alakították ki jellegzetes hengeres üvegtárgyaikat. Főleg a söriváshoz már akkor is igen hasznos méretes kupákat. Magyarországon a középkor némi képp tovább tartott, mint Európa nyugati felén, legkevesebb százötven éves hátrányban voltak a törökök országpusztítása miatt. Az ország újjáépítésével, az ezzel együtt járó újraneveléssel együtt alakultak ki a magyar üvegszító központok is, például a Bükkben.

A több évszázados történelmi csend, amelyet a nehezen megközelíthető helyek biztonságában vészelt át Bükkszentkereszt csekély népessége, egészen az 1700-as évekig tartott. A környék életét az üvegyártás megjelenése változtatta meg. Kialakultak a bükki hutatelepülések: először Óhuta – ma Bükkszentlászló –, majd Újhuta – ma Bükkszentkereszt –, már a 19. században Répáshuta és később a gyermánvölgyi üvegyártás hutái.

Mária Terézia korában a környék kincstári birtok volt, melyet a szepesi magyar kamara elnöke, gróf Grassalkovich Antal irányított. A jeles gazdaságpolitikus egyszerre tartotta fontosnak az erdőbirtok hasznosítását és az üvegyártás fejlesztését. Az ő támogatásával 1755-ben állt fel Újhuta, ami lényegében ipari telephelyet jelentett. Három épületet említenek ebből a korból: a hutásmester lakóházát és két üvegszító műhelyt. Az újhuti üvegüzemet a szlovák származású Sztraka Ferenc bérlete, a Grassalkovich Antallal kötött bérleti szerződésből kiderül, hogy fő feladata az ablaküvegyártás volt. Néhány évvel később már kilenc szakember dolgozott itt, mind idegen származású volt: cseh, szlovák, rutén és német mester. Óriási fejlődés indult meg ezzel, 1790-ben már 274 volt a település lélekszáma – ma 1350-en laknak itt.

Bükkszentkereszten, amikor az üvegyártás elkezdődött, már volt erdőgazdálkodás, méghozzá szakszerű, tervezett. Ez megakadályozta a felelőtlen és később súlyos következményekkel járó ösztönös irtásokat, amelyek

annyi kárt tettek például a Bükk túlsó oldalán. Az erdőgazdálkodás adta az itt élőknek a munkát. Az egyre nagyobb méretű fakitermeléshez kevés volt a falu lakossága, ezért folyamatosan érkeztek a betelepítettek, főleg szlovák nemzetiségű emberek.

A magyar üvegyártás másik központi helyszíne a Mátra volt. Ha Mátraszentimre történetét kezdjük el tanulmányozni, azonnal történelmi, nyelvtörténelmi és néprajzi viták közepén találjuk magunkat. Az egyik véleménycsoport szerint a kis hegyi falvakban németek, mások szerint viszont szlovákok éltek. Az útikönyvek igyekeznek összebékíteni a vitatkozókat, és úgy oldják meg a feladatot, hogy leírják: vélhetően mindkét népcsoportból érkeztek ide telepesek a 18. században. Mesteremberek voltak, üvegfúvással foglalkoztak.

A Mátra bővelkedett az üvegszítéshez szükséges, szilíciumban gazdag nyersanyagban. A különböző üvegtárgyak kézi gyártásánál a két-három méter hosszú üvegfúvó pipába fújt levegővel alakítják ki az öblösüveget. Ahhoz azonban, hogy idáig jussanak, hamuzsirt – szalajkának is nevezik – kellett gyártaniuk. A hamuzsirt pedig fahamuból nyerték. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy igen sokan faszén előállításából éltek ezen a vidéken, akkor érthetővé válik, hogy miért és miként alakultak ki az óriási hegyi rétek, más néven irtások a Mátrában. Mivel az üvegszítéshez sok vízre is szükség volt, a huták telepei patakok mellett alakultak ki. Az ezekben dolgozók hosszú idő, sokszor évek gyakorlata után szerzhették meg azt a biztos tudást, ami egy-egy üvegfúvó mester termékeit keresetté tette. A huta szó az üvegolvasztó kemencét jelölte. Ennek eredetén is vitatkoznak, ki németnek, ki szlováknak tartja. De ezen se bosszankodjunk senki, hiszen az erre hivatott szakemberek még a Mátra nevének jelentésén is késhegyig menő vitákat folytattak.

Így szép az élet.

DIPPOLD PÁL

Mikszáth Kálmán: Magyarország lovagvárai (10.)

Ajnácskő

Az 1889-ben írt gyűjtemény 1926-os Révai-kiadása alapján

Rimaszombat közelében két várrom van, egyik Füle felé. Másik a kies Gortva-völgyben. Ajnácskő az, Várgede emez.

Mind a két vár eredetét nehéz kutatni. – A történelem alig mond róluk valamit –, mert szerepük újszólván korábbi, mint maga a történelem.

Csapjuk el hát a történelmi adatok száraz könyvét s kérdezzük meg a regétől. Annak szabad tudni mindent.

Ezer év előtt volt... Az ország meg volt hódítva teljesen. Még imitt-amott tartotta magát egy-egy lézengő csapat a Zalán embereiből. De az már csak olyan foghegyre való volt.

A honfoglalási csaták lezajlása után most következett az ország felosztása a vezérek, alvezérek és katonák közt. Volt föld elég, nem kellett fősvénykedni!

E tájra Huba vezér indult a maga népével s

útközben osztogatta a javadalmakat. Ez a szép völgy azé, ez meg ott amazé. Nem sokat méricskéltek láncsal, de még térképet sem rajzoltak a birtokosok. A vezér szava volt a telekkönyv.

E osztokodó pályázásban részt vett az egész törzs, ipastul, fiastul, asszonyostul, leányostul. Ott volt Huba vezér gyönyörű leánykája, a tegezes Hajnácska is.

Legelőször értek a gortva-völgyi bűvös forráshoz, amely fölött vár emelkedett. Elkezdtek ostromolni s csakhamar sikerült bevenni, kivált Gedő hadnagy vitézségének miatta.

– Tied a vár és a környék, – mondta Huba vezér, – s ameddig naplementéig érünk, mind a tiéd legyen a vidék.

Azonban nem kellett sokáig menniök, mert hamarosan kibukkant előttük a völgymederből kiemelkedő sziklacsúcson egy gyönyörű tündérvár.

– Oh, be szép, be szép! – kiáltott fel elragadtatással Hajnácska. – Apám, add nekem ezt a várat, ha beverszük.

– Nem lehet, – mondta rá Huba, – a vár Gedőé lesz, neki ígértem.

Erre Gedő is könyörögni kezdett, hogy elég neki a másik vár, csak adja ezt oda a leányának, ha olyan nagyon megnyerte tetszését.

– Nem szeghetem meg a szavamat, – szölt a vezér, – ám jól van, legyen Hajnácska leányomé a vár, de akkor legyen a leányom a tied.

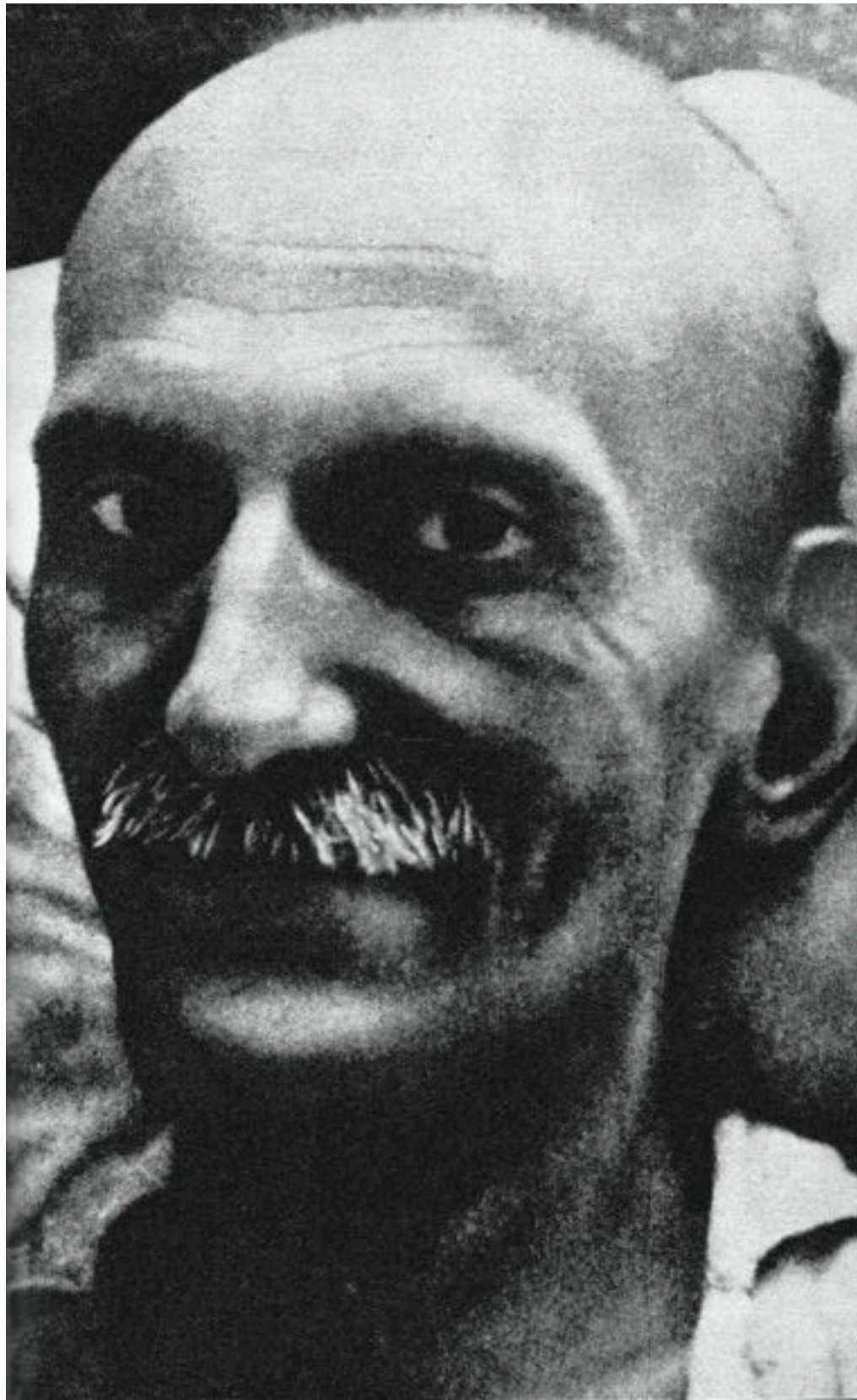
Így keltek össze Gedő és Hajnácska és sokáig éltek boldogul a két szomszéd várban, amelyet „Gedő” és „Hajnácskő” várnak említenek sokáig a krónikák.

A mohácsi vész idején Balassa Menyhért birtokában találjuk Ajnácskőt, 1604-ben Rhédey Ferenc volt az ura, majd Széchy György. 1645-ben török kézre jutott. Thököly leveretése után

az onnan kitakarodni kénytelen Hasszán bég felgyújtotta, hogy ha az övé nem lehet, ne legyen soha többé senkié.

Azóta aztán omlik, romlik, minden évben kisebb a rom, csak a szép kőszirt ugyanolyan ma is, mint aminőnek a szép Hajnácska látta ezer esztendővel ezelőtt.

Képirás (15.)

A költő alulmaradhat ugyan az „orv betegséggel” folytatott halálos küzdelemben, de az életösztone velünk él tovább

Babits Mihály imája

„Mi minden voltál már nekem, édes hazám! / Egész világ melyben kedvtellel utazám... / Meghitt otthon ahol nyújtóztam szabadon... / Keménypados börtön és bujdosó-vadon... (...) Most érzem hogy sorsom a hazámnak sorsa, / mint fához a levél, hulltomig kapcsolva, / mert nem madár vagyok, hanem csak falevél, / mely ha fája ki-dőlt, sokáig ő sem él” – Babits Mihály fogalmazott így az Ezerkilencszáznegyven című költeményében. A szerző életében – a Talán a vízözön mellett – megjelent utolsó két versének egyike ez. Nyugodtan mondhatjuk tehát, hogy élete végén öszszegzett így a költő. S hogy miért épp a hazával kapcsolatos gondolatok kötötték le nagy beteg a figyelmét? Nincs ebben semmi ellentmondás, még ha az irodalomtörténet-írás szereti is az életművében megfigyelhető ellentmondásokkal jellemezni Babits Mihály alkotótevékenységét.

A költő ötvennyolc esztendőskorában, 1941. augusztus 4-én hunyt el, csütörtökön volt tehát halálának hetvenötödik évfordulója. Betegsége az előző évben hatalmasodott el rajta, hangját elvesztette, s így 1941 áprilisában Esztergomba vonult vissza, ott zárta le utolsó befejezett művét, az Oedipus Kolónoszbán című Szophoklész-tragédia fordítását. A róla készült utolsó fotón is még tágra nyílt szemmel és éles tekintettel mosolyog a bajsza alatt – haja már nincs –, ugyanazzal a babitsi derűs életösztonnel, amelyet Devecseri Gábor is megörökített a Lágymányosi istenek című művében. Ismert írók, irodalmárok gyűltek össze a költő betegágyánál, és még ekkor is folyamatosan volt közöttük az évődés. Ott állt Füst Milán és Devecseri is, amikor Babits így szólt a társasághoz: „Mondjatok olyan mondatot, amiben benne van az is, hogy Sturm, az is, hogy Drang.”

Mivel a beteglátogatók közül senki sem tudott frappáns választ adni, így ismét a Babitsnál volt a szó: „Füst úr másodrangú drámaíró” – mondta. Betegségének, haláltusájának talán egyik legszebb megörökítése a Balázsolás című költeménye, amely tulajdonképpen egy ima Szent Balázshoz, „Mert orv betegség öldös íme engemet / és fojtogatja torkomat, / égém szűkül, levegőm egyre fogy, tudóm / zihál, s mint aki hegyre hág, / mind nehezebben kúszva, vagy terhet cipel, / kifulva, akként élek én / örökös lihegésben.” Utolsó sora, amit saját kezűleg leírt, ez volt: „még egy pár nap haladék”, ami ugyancsak tisztán jelzi, hogy – a csalhatatlan, a halhatatlan – életösztone az utolsó percekben sem hagyta el, akkor sem, amikor már nyilvánvalóan tudhatta, hogy az oly áhított újabb haladékot immár nem kaphatja meg. (SZPA)